

Арайлы Балаевадокторант, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
ORCID: 0009-0002-3288-881X E-mail: bakitovna1982@mail.ru**ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ФОНЕТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ГРАММАТИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМДАРЫН
ОҚЫТУДАҒЫ Ш. САРЫБАЕВТЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСТАНЫМДАРЫ**

Андатпа. Мақалада қазақ тіл білімінің дамуына сүбелі үлес қосқан көрнекті ғалым Шамғали Сарыбаевтың әдістемелік тұжырымдары қарастырылады. Ғалымның «Қазақ тілі методикасының кейбір мәселелері» атты еңбегіндегі фонетика, морфология, орфография және сөз таптарын оқытуға қатысты көзқарастары талданып, олардың теориялық және практикалық маңызы анықталады. Зерттеу барысында Сарыбаевтың әдістемесі қазіргі қазақ тілін оқыту әдістерімен салыстырылып, оның ерекшеліктері, артықшылықтары мен шектеулері айқындалды. Сарыбаев әдістемесінің басты ерекшелігі – тіл құрылымын жүйелі түрде меңгертуді көздеуі, нақты мысалдар мен көрнекілік арқылы оқушылардың тілдік талдау жасау қабілетін дамытуға басымдық беруі. Сонымен қатар зерттеу нәтижелері ғалым ұсынған әдістерінің бүгінгі қазақ тілін оқыту үдерісімен сабақтастығын көрсетті. Ғалымның фонетика мен грамматиканы оқытудағы аналитикалық тәсілдері қазіргі коммуникативтік әдістермен үйлестірілген жағдайда, қазақ тілін меңгертудің тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретіні дәлелденді. Ш. Сарыбаевтың әдістемесі XX ғасырдың алғашқы жартысында қалыптасқанымен, оның тіл үйрету жүйесі бүгінгі педагогикалық үдерістермен ұштасып, өзектілігін сақтап отыр. Ғалымның зерттеулері мен әдістемелік тәсілдері қазақ тілінің құрылымдық ерекшеліктерін терең меңгертуге бағытталғандықтан, оларды қазіргі заманғы білім беру технологияларымен біріктіру өз нәтижесін беруі мүмкін. Осы зерттеу қазақ тілін оқытудың ғылыми негіздерін жетілдіруге, Ш. Сарыбаевтың әдістемелік мұрасын жаңаша пайымдауға және оны заманауи педагогикамен сабақтастыруға бағытталған.

Тірек сөздер: оқыту әдістемесі; фонетикалық және грамматикалық құрылымдар; морфология; орфография; қазақ тілін меңгерту

Сілтеме жасау үшін: Балаева А. Қазақ тілінің фонетикалық және грамматикалық құрылымдарын оқытудағы Ш. Сарыбаевтың әдістемелік ұстанымдары. *Tiltanyim*, 2025. №2 (98). 220-230-бб.

DOI: <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2025-2-220-230>**Арайлы Балаева**докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы,
ORCID: 0009-0002-3288-881X E-mail: bakitovna1982@mail.ru**МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ Ш. САРЫБАЕВА В ОБУЧЕНИИ ФОНЕТИЧЕСКИМ И
ГРАММАТИЧЕСКИМ СТРУКТУРАМ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА**

Аннотация. В данной статье рассматриваются методические принципы ученого Шамғали Сарыбаева, внесшего значительный вклад в развитие казахского языкознания. Проанализированы взгляды ученого на фонетику, морфологию, орфографию и изучение классов слов в его работе «Некоторые проблемы методологии казахского языка», определено их теоретическое и практическое значение. В ходе исследования методика Ш. Сарыбаева была сопоставлена с современными методами обучения казахскому языку, выявлены особенности, преимущества и ограничения. Главной особенностью методики Ш. Сарыбаева является стремление к систематическому овладению структурой языка, приоритетность развития способности учащихся к языковому анализу на конкретных примерах и наглядности. Кроме того, результаты исследования показали преемственность предложенных им методов с современным процессом обучения казахскому языку. Доказано, что аналитические подходы ученого к изучению фонетики и грамматики в сочетании с современными коммуникативными методами позволяют повысить эффективность владения казахским языком. Несмотря на то, что методика Ш. Сарыбаева сложилась в первой половине XX века, его система обучения в сочетании с современными педагогическими процессами сохраняет свою актуальность. Поскольку исследования и методические подходы ученого направлены на глубокое овладение структурными особенностями казахского языка, объединение их с современными образовательными технологиями может дать свои плоды. Настоящее исследование направлено на усовершенствование научных основ обучения казахскому языку, новое осмысление методического наследия Ш. Сарыбаева и его преемственность с современной педагогикой.

Ключевые слова: методика обучения; фонетические и грамматические структуры; морфология; орфография; обучение казахскому языку

Для цитирования: Балаева А. Методические принципы Ш. Сарыбаева в обучении фонетическим и грамматическим структурам казахского языка. *Tiltanyim*, 2025. №2 (98). С. 220-230. (на каз. яз.)

DOI: <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2025-2-220-230>

Arayly Balayeva

Doctoral student, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty,
ORCID: 0009-0002-3288-881X E-mail: bakitovna1982@mail.ru

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF SH. SARYBAYEV IN TEACHING PHONETIC AND GRAMMATICAL STRUCTURES OF THE KAZAKH LANGUAGE

Abstract. This article discusses the methodological conclusions of the prominent scientist Shamgali Sarybayev, who made a significant contribution to the development of Kazakh linguistics. The views of the scientist on phonetics, morphology, spelling and the study of word classes in his work “Some problems of methodology of the Kazakh language” are analyzed, their theoretical and practical significance is determined. In the course of the study, Sarybayev's methodology was compared with modern methods of teaching the Kazakh language, its features, advantages and limitations were revealed. The main feature of Sarybayev's methodology is the desire to systematically master the structure of the language, the priority of developing students' ability to analyze language using specific examples and clarity. In addition, the results of the study showed the continuity of his proposed methods with the current process of teaching the Kazakh language. It is proved that the analytical approaches of the scientist to the study of phonetics and grammar in combination with modern communicative methods can improve the effectiveness of Kazakh language proficiency. Despite the fact that Sarybayev's methodology was developed in the first half of the 20th century, its system of linguistics in combination with modern pedagogical processes remains relevant. Since the research and methodological approaches of the scientist are aimed at a deep mastery of the structural features of the Kazakh language, combining them with modern educational technologies can yield results. The present research is aimed at improving the scientific foundations of teaching the Kazakh language, a new understanding of the methodological legacy of Shamgali Sarybayev and his continuity with modern pedagogy.

Keywords: teaching methodology; phonetic and grammatical structures; morphology; orthography; teaching Kazakh language

For citation: Balayeva A. Methodological Principles of Sh. Sarybayev in Teaching Phonetic and Grammatical Structures of the Kazakh Language. *Tiltanyim*, 2025. No. 2 (98). P. 220-230. (in Kazakh)

DOI: <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2025-2-220-230>

Кіріспе

Қазақ тілі – ұлттық болмыстың айнасы, рухани құндылықтардың сақтаушысы әрі ұлтты біріктіруші күш. Тіл – тек қатынас құралы ғана емес, сонымен бірге ұлттың тарихи жады, мәдени коды мен дүниетанымын жеткізуші жүйе. Қазіргі жаһандану дәуірінде қазақ тілінің ғылыми негіздерін терең зерделеу, оның тарихи мұрасын қайта жаңғырту және қолданыс аясын кеңейту – қоғам алдындағы стратегиялық міндеттердің бірі болып отыр. Осы орайда қазақ тіл білімінің қалыптасуына сүбелі үлес қосқан отандық ғалымдардың еңбектерін жаңаша пайымдау, олардың әдістемелік тұжырымдарын қазіргі білім беру кеңістігімен байланыстыра зерттеу – аса өзекті.

Шамғали Сарыбаев – қазақ тілінің фонетикалық және грамматикалық құрылымдарын оқыту әдістемесінің негізін қалаған көрнекті ғалым. Оның ғылыми мұрасы, әсіресе «Қазақ тілі методикасының кейбір мәселелері» атты еңбегі, қазақ тілін оқытуда жүйелілік, ғылыми негізділік және практикалық бағыттылық қағидаттарын ұстануымен ерекшеленеді. Ғалымның тілдің ішкі заңдылықтарын нақты мысалдармен түсіндіру тәсілдері бүгінгі әдістеме үшін де өзекті болып отыр.

Қазіргі таңда қазақ тілін цифрлық платформаға бейімдеу, оны латын графикасына көшіру, терминологияны халықаралық стандарттармен үйлестіру үдерістері қарқын алуда. Мұндай жағдайларда тіл құрылымының табиғатын, оның дыбыстық және грамматикалық жүйесін оқытудың тиімді жолдарын қайта қарастыру қажеттілігі туындайды. Осы тұрғыдан алғанда, Ш. Сарыбаевтың фонетика мен грамматиканы оқытудағы әдістемелік ұстанымдары – бүгінгі педагогика мен тілтаным үшін құндылығын жоғалтпаған, керісінше, жаңа мазмұнмен қайта қолдануға лайық бай мұра.

Қазақ тілінің әдеби нормаларын сақтау және дамыту – тек тіл мамандарының ғана емес, бүкіл қоғамның ортақ жауапкершілігі. Қоғамдық сананың, ақпараттық кеңістіктің және білім беру жүйесінің дамуымен бірге, тіл мәдениетінің сақталуы мен таралуы өзекті мәселеге айналды. Осы тұрғыда Шамғали Сарыбаевтың тіл мәдениеті туралы тұжырымдары мен әдістемелік ұсыныстары ерекше маңызға ие. Ғалымның еңбегі дұрыс жазу мен сауатты сөйлеу дағдыларын қалыптастыру арқылы ұлттық болмысты сақтау, оны ұрпақ санасына сіңіру бағытында бағалы құрал ретінде қызмет етеді.

XX ғасырдың алғашқы жартысы – қазақ халқы үшін бір мезгілде үлкен тарихи сынақтар мен ұлттық жаңғыру кезеңі болды. Осындай күрделі уақытта Ш. Сарыбаев ағартушылық, әдістемелік және әдеби қызметтерді қатар алып жүріп, қазақ тілінің дамуына ғана емес, бүкіл рухани жаңғыру үрдісіне сүбелі үлес қосты. Ол білім беру жүйесін қалыптастыруға белсенді қатысып, Түркістан, Шымкент, Ташкент және Алматы қалаларында педагогикалық оқу орындарын ұйымдастыруға, оқу бағдарламаларын жасауға жетекшілік еткен. Әсіресе, Алматыда ашылған Жетісу қазақ-қырғыз ағарту институты қазақ жастарына сапалы білім беру жолында шешуші рөл атқарды. Бұл институттың ашылуына мұрындық болған Шамғали Сарыбаев бүгінгі ұлттық педагогиканың негізін қалаушылардың бірі ретінде тарихта қалды.

Ш. Сарыбаев – қазақ тілін оқыту әдістемесінің негізін салған алғашқы ғалымдардың бірі. Ол бастауыш сыныптарға арналған «Әліппе» мен «Ана тілі» оқулықтарын дайындап, олардың мазмұнын ұлттық құндылықтарға сай бейімдеген. Бұл еңбектер 1930-жылдары қазақ мектептерінде кеңінен қолданылып, жас ұрпақтың тілдік сауатын ашуда шешуші рөл атқарды. Сонымен бірге ол қазақ тілін орыс мектептерінде оқыту әдістемесін ғылыми тұрғыда жүйелеп, осы бағытта кең ауқымды зерттеулер жүргізді. Ғалымның 1944 жылы қорғаған кандидаттық диссертациясы қазақ тілін өзге ұлт өкілдеріне үйретудің әдістемелік негізін қалауға жол ашты. Бұл зерттеулер күні бүгінге дейін өз маңызын жоймаған және қазіргі қазақ тілін оқыту әдістемесінің іргетасы ретінде бағаланады.

Шамғали Сарыбаев – тек әдіскер ғалым ғана емес, қазақ әдебиеті мен мәдениетінің дамуына елеулі үлес қосқан қайраткер. Ол Жетісу ақындарының шығармаларын жинақтап, ауыз әдебиетінің жауһарларын зерттеу арқылы ұлттық әдебиеттің архивін жасақтауға атсалысты. Жыр алыбы Жамбыл Жабаев туралы алғашқылардың бірі болып ғылыми мақала жазып, ақын мұрасын зерделеу ісін жүйелі түрде бастағаны – қазақ әдебиеттану ғылымындағы тарихи маңызды қадамдардың бірі болды. Сонымен қатар балалар әдебиетіне де айрықша назар аударып, жас ұрпақтың дүниетанымын ұлттық рухта қалыптастыруға бағытталған өлеңдер мен әңгімелер жазды. Бұл туындылардың мазмұны оның жазған оқулықтарымен өзара тығыз байланыста өрбіген (Сманов, 2018).

Ш. Сарыбаевтың шығармашылық әлеуеті тек әдебиетпен шектеліп қалған жоқ. Ол Н.Крупскаяның «Менің өмірім» атты еңбегін қазақ тіліне аударып, әлемдік идеяларды қазақ оқырманына ана тілінде жеткізу арқылы ұлттық аударма мәдениетінің дамуына да үлес қосты. Бұл – оның қазақ тілі арқылы рухани кеңістікті кеңейтуге деген талпынысының көрінісі.

Ғалымның ағартушылық және әдістемелік қызметтерімен қатар, қоғамдық және саяси өмірдегі белсенділігі де ерекше. Түркістандағы ағарту комиссариатындағы жұмысы кезінде ол қазақ тілді білім беру жүйесін қалыптастыруға, елдегі сауатсыздықты жоюға нақты үлес қосты. Алайда XX ғасырдың 30-жылдарындағы саяси қуғын-сүргін кезеңінде ғалымның өмір жолы үлкен сынаққа ұшырады. 1937 жылы оған тағылған жалған айыптар оның ғылыми және қоғамдық қызметін тоқтатып тастай алмады. Барлық қиындықтарға қарамастан, ол туған халқына қызмет ету ісінен бас тартпай, өз ісіне адал болды.

Шамғали Сарыбаевтың өмірі мен мұрасы – қазақ тілі мен әдебиеті тарихының ажырамас бөлігі. Оның педагогикалық, әдістемелік және ғылыми еңбектері қазіргі қазақ тіл білімінің іргетасын қалаған жүйелі көзқарастың үлгісі болса, әдеби әрі қоғамдық мұрасы – ұлттық рухани жаңғырудың айғағы. Ғалымның ғылыми-әдістемелік мұрасы бүгінгі тіл саясаты мен білім беру үдерістерін жетілдіруге бағытталған құнды ресурс ретінде өзекті мәнге ие.

Бұл зерттеудің өзектілігі қазіргі білім беру жүйесіндегі әдістемелік ізденістермен, қазақ тілін меңгертудің тиімді жолдарын іздеумен тығыз байланысты. Қазақ тілін оқытудың әдістемелік жүйесін жаңғырту – қазіргі білім беру кеңістігіндегі басты бағыттардың бірі. Оқытудың сапасы мен тиімділігі көбіне әдістеме мен оқыту технологиясына байланысты болғандықтан, тілдік пәндерді оқытуда ғылыми негізделген, жүйелі әрі ұлттық болмысқа сай келетін тәсілдерге деген сұраныс артып отыр. Осы тұрғыдан алғанда, XX ғасырдың алғашқы жартысында тілтанымдық білім беру ісінің бастауында тұрған Шамғали Сарыбаевтың еңбектерін қайта қарап, оның әдістемелік ұстанымдарын заманауи талаптармен салыстыра талдау – бүгінгі күн үшін өзекті міндет. XX ғ. басында қазақ ағартушы, зиял қауым өкілдері үшін елдің оқу, жазу сауаттылығын арттыру «ғылым-білім үшін зерттеу» деген қағидадан басым тұрды. Сондықтан бұл кезеңдегі жеке

еңбектері әдістемелік-практикалық құралдар ретінде саналды. Ш. Сарыбаевтың аталмыш еңбегі тілді оқытуға арналса да, қазақ тілінің құрылымы, теориясы мен лингвистикалық негіздерінің бастауы болды.

Бүгінгі таңда қазақ тіліне қатысты білім беру саласында бірқатар жаңа міндеттер туындауда: тілдің латын графикасына көшуі, үштілділік саясаты, цифрлық білім беру, инклюзивті оқыту, функционалдық сауаттылықты арттыру сияқты бағыттар оқыту мазмұнын қайта қарауды қажет етеді. Бұл жағдайда тілді жүйелі, құрылымдық негізде оқыту – басты шарт. Ал Ш. Сарыбаев еңбектеріндегі фонетикалық, морфологиялық және орфографиялық құрылымдарды меңгертудің әдістемелік тәсілдері дәл осы қажеттіліктерге жауап береді. Ол ұсынған нақты мысалдарға негізделген, көрнекілік пен практикалық жаттығуға сүйенген әдістер – қазіргі оқыту үдерісінде де тиімділігін сақтап келеді.

Сондай-ақ тілдің ішкі жүйесін терең меңгермей, оны сапалы үйрету мүмкін емес. Осы ретте Ш. Сарыбаевтың әдістемелік тұжырымдарын қайта саралау – тек тарихи мұраны зерттеу емес, сонымен қатар заманауи білім беру жүйесін ғылыми тұрғыда байыту, ұлттық әдістеме негіздерін қайта өзектендіру болып табылады. Сондықтан Ш. Сарыбаевтың қазақ тілінің фонетикасы мен грамматикасын оқытуға қатысты әдістемелік ұстанымдарын зерттеу – теориялық және практикалық тұрғыдан аса маңызды.

Зерттеудің мақсаты – Шамғали Сарыбаевтың «Қазақ тілі методикасының кейбір мәселелері» атты еңбегіндегі фонетика мен грамматиканы оқытуға қатысты әдістемелік жүйені лингвистикалық тұрғыда талдау, оны қазіргі қазақ тіл білімінің құрылымдары туралы білімдердің алғашқы қалыптасу кезеңі ретінде байланыстыра қарастыру және оқу үдерісінде тиімді қолдану жолдарын көрсету. Осы зерттеу қазақ тілі әдістемесі саласындағы тарихи және заманауи сабақтастықты айқындауға, сондай-ақ ұлттық білім беру жүйесін жетілдіруге үлес қосады.

Материал және әдістер

Зерттеудің негізгі материалы ретінде Шамғали Сарыбаевтың «Қазақ тілі методикасының кейбір мәселелері» (Сарыбаев, 1956, 1959) атты екі бөлімнен тұратын әдістемелік еңбегі алынды. Аталған еңбек қазақ тілінің фонетикасы, морфологиясы, орфографиясы мен сөз таптарын айқындайтын ұсыныстарды қамтиды. Сонымен қатар ғалымның қазақ тілін үйрету барысында қолданған нақты мысалдары мен практикалық тәсілдері зерттеу нысанына айналды.

Салыстырмалы талдау әдісі арқылы Ш. Сарыбаевтың әдістемелік ұстанымдары қазіргі қазақ тілін оқыту әдістемесімен салыстырылды. Бұл ретте Ә.Е. Жұмабаева мен Г.И. Уайсова авторлығымен жарық көрген «Қазақ тілін оқыту әдістемесі» (Жұмабаева, Уайсова, 2024) атты оқу құралы негізге алынды. Екі әдістеменің мазмұндық ерекшеліктері, мақсат-міндеттері, оқыту тәсілдері мен қолданылатын әдістері нақты критерийлер бойынша салыстырылып, айырмашылықтары мен ұқсастықтары анықталды.

Зерттеу барысында сипаттамалы, жүйелі талдау, салыстыру және интерпретациялау әдістері қолданылды. Автор мәтіндерін құрылымдық-грамматикалық тұрғыда талдай отырып, олардың әдістемелік мәні мен теориялық негіздері анықталды. Бұл әдістердің барлығы зерттеу мақсатына сай келіп, Ш. Сарыбаев әдістемесінің ерекшелігін, оның қазіргі әдістемелік жүйемен сабақтастығын көрсетуге мүмкіндік берді.

Әдебиетке шолу

Шамғали Сарыбаевтың ғылыми-әдістемелік мұрасы – қазақ тіл білімінің дамуына негіз қалаған аса маңызды бағыттардың бірі. Оның еңбектерінде тек оқыту әдістемесі ғана емес, тілдік құрылымдардың табиғаты, ұлттық педагогика мен көрнекілік, практикалық жаттығу, тілдік нормалар мен сөз мәдениеті мәселелері терең қамтылған. Осыған қарамастан, Ш. Сарыбаевтың әдістемелік жүйесі, әсіресе қазақ тілінің фонетикалық және грамматикалық құрылымдарын меңгертудегі нақты әдіс-тәсілдері бүгінгі ғылыми айналымда жүйелі түрде толық зерттелмеген. Бұл жағдай – қазіргі кезеңде қазақ тілін оқыту сапасын арттыруға ұмтылған білім беру үдерісі үшін маңызды мәселе. Осы тұрғыдан алғанда, бұрынғы зерттеулерге сыни талдау жасау, олардың қамту аясын бағалау және зерттеліп отырған тақырыптың нақты ерекшелігін айқындау – бұл жұмыстың ғылыми негізін құрайды.

Б.Д. Қалимұқашева (Қалимұқашева, 2016) өз еңбегінде Ш. Сарыбаевтың әдістемелік мұрасына шолу жасап, оның «Орыстарға қазақша сөйлету методикасы» атты қолжазбасын атап

өтеді. Бұл – жарияланбағанымен, көлемі мен мазмұны жағынан құнды еңбек. Автор ғалымның көрнекілікке, практикалық жаттығуға және сөйлеу дағдысын қалыптастыруға бағытталған әдістерінің қазіргі заман мұғалімі үшін де пайдалы екенін нақтылайды. Б.Д. Қалимұқашева Ш.Сарыбаев әдістемесінің артықшылықтарын айтып қана қоймай, оларды шетелдік оқыту жүйесімен салыстырып, ұлттық әдістеменің артықшылығын көрсетеді. Алайда автор еңбегінде Ш. Сарыбаевтың фонетика мен грамматиканы оқыту тәсілдері жеке зерттеу нысаны ретінде арнайы талданбаған. Осы мақала бұл олқылықтың орнын толтыруға ұмтылады.

Қ. Күдерінова (Күдерінова, 2018) «Күнделік керектер» атты сирек кездесетін еңбекті талдай отырып, Ш. Сарыбаевтың тілдік нормаларға, сөзжасам жүйесіне, орфоэпиялық және орфографиялық ерекшеліктерге деген ғылыми көзқарасын ашады. Ғалымның пайымдауынша, Ш.Сарыбаев тек әдіскер емес, сонымен қатар тіл табиғатына терең бойлай алатын, стилистикалық талғамы жоғары лингвист болған. Мысалы, «паспырт», «кәзір», «абдан», «жана» сияқты сөздердің жазылу үлгілері арқылы ол кезеңнің фонетикалық нормаларын бейнелеу арқылы тарихи-тілдік процестерді нақтылайды. Бұл мақалада біз осы тұрғыдағы тұжырымдарды негізге ала отырып, Ш.Сарыбаевтың емле мен орфографияны оқытуда фонетикалық және дәстүрлік принциптерді қалай ұштастырғанын көрсетуге тырысамыз.

К. Құрманәлиев пен М. Сарыбай (Құрманәлиев, Сарыбай, 2023) Ш. Сарыбаевтың ғылыми қызметінің идеялық тамырларын, оның Ахмет Байтұрсынұлы мен Абубәкір Диваев сияқты зиялылармен рухани байланысын аша отырып, ғалымның көзқарас эволюциясын сипаттайды. Авторлар Ш. Сарыбаевты XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы ұлттық педагогиканың, тілтаным мен әдебиеттің тоғысқан тұсындағы басты тұлғалардың бірі ретінде сипаттайды. Бұл пікір бізге Ш. Сарыбаев әдістемесінің тек педагогикалық құндылығын емес, оның ұлттық сананы қалыптастыруға бағытталған рухани-мәдени миссиясын да ескеруге мүмкіндік береді.

Ә. Базарбай (Базарбай, Оразханова, 2023) Ш. Сарыбаевтың қазақ тілін орыс топтарында оқыту әдістемесіне қосқан үлесін нақтылап, оның ғылыми еңбектері арқылы көптілді білім беру мәселесін шешуге жол ашқанын атап өтеді. Оның кандидаттық диссертациясының бағыты қазақ тілін өзге ұлт өкілдеріне үйретудің алғашқы жүйелі тәжірибесі ретінде бағаланады. Біздің мақалада осы бағыттағы ұстанымдарға сүйене отырып, фонетикалық және грамматикалық құрылымдарды меңгертудің тиімді тәсілдерін бүгінгі көптілді аудиторияға бейімдеу жолдары қарастырылады.

А. Қажет (Қажет, 2019) Ш. Сарыбаевтың публицистика мен журналистика саласындағы қызметіне тоқталып, оның тіл мәдениетін қалыптастырудағы ықпалын ашып көрсетеді. Автор Ш.Сарыбаевтың Ілияс Жансүгіровпен шығармашылық серіктестігін, мақалалары мен аудармаларын сөз ете отырып, оның ұлттық рухани жаңғыруға қосқан үлесін бағалайды. Бұл аспект ғалымның әдістемелік тілінің, оқулықтағы мәтін мазмұны мен құрылымының идеялық негізін де айқындайды.

Жалпы алғанда аталған зерттеулер Ш. Сарыбаев мұрасын әр қырынан ашып көрсеткенімен, олардың басым бөлігі ғалымның еңбектерін тұтас түрде емес, жекелеген аспектілерде қарастырған. Ал қазақ тілінің фонетикалық және грамматикалық құрылымдарын оқытуға байланысты арнайы, кешенді талдау қазіргі таңда жеткіліксіз деңгейде қалып отыр. Мақала осы бағыттағы зерттеу кеңістігін нақтылап, Ш. Сарыбаев әдістемесінің теориялық негізі мен практикалық мәнін толыққанды айқындауды көздейді. Бұл мақаланың ерекшелігі де осында.

Нәтижелер және талқылау

Шамғали Сарыбаевтың «Қазақ тілі методикасының кейбір мәселелері» атты еңбегінің бірінші бөлімі – қазақ тілінің фонетикасы мен морфологиясын оқыту әдістемесіне арналған жүйелі зерттеу. Бұл еңбек сол кезеңдегі тілдік құрылымдарды оқытудағы ғылыми-практикалық тәсілдерді жүйелеуімен және оқыту үдерісін нақты әдістемелік қадамдармен қамтамасыз етуімен ерекшеленеді. Еңбектің басты ерекшелігі – теориялық білім мен практикалық дағдыларды ұштастыру арқылы оқушылардың тілді терең әрі саналы түрде меңгеруіне жол ашуы.

Ғалым дыбыстық жүйені оқытуды оқушылардың көрнекі сезімдеріне сүйене отырып түсіндіруді ұсынады. Дауысты дыбыстарды оқытуда олардың ешбір кедергісіз айтылатынын тәжірибе арқылы түсіндіру қажеттігін айта келіп, «а», «о», «ы» дыбыстарын айту арқылы дыбыстың еркін шығуын көрсетуді ұсынады. Бұл тәсіл дыбыстың физикалық табиғатын түсінуге

септігін тигізеді. Дауыссыз дыбыстарды меңгерту барысында, керісінше, ауыз қуысындағы кедергілерге мән беру ұсынылады. Мәселен, «б», «д», «п» дыбыстарын айту арқылы оқушы олардың жасалу жолындағы кедергіні өзі байқайды. Бұл әдістер фонетикалық категорияны сезімдік, визуалды және практикалық тұрғыда меңгеруге бағытталған, қазіргі заманғы оқытуда да тиімді деп есептеледі.

Жуан және жіңішке дауыстыларды оқытуда Ш. Сарыбаев салыстыру әдісін ұсынады. Мысалы, *ана* мен *әке*, *қала* мен *келе* сияқты сөздерді қолдана отырып, «а» дыбысының жуан, ал «ә» дыбысының жіңішке екенін салыстыра көрсету арқылы оқушылардың есту арқылы тілдік ерекшелікті ажырата алу қабілетін дамытуға назар аударады. Осы тәсіл арқылы оқушы тек дыбыстық сипаттаманы емес, мағыналық реңкті де аңғара алады (*ата* мен *әтеіш* мысалы). Бұл – тілдің дыбыстық құрылымының мағыналық деңгеймен сабақтастығын көрсете отырып меңгерту үлгісі.

Ш. Сарыбаев ұсынған жаттығулардың ішінде еріндік дыбыстарды меңгертуге арналған әдістер ерекше назар аударуға тұрарлық. Ол оқушыларға еріндік дыбыстарды айтқызу арқылы сөйлеу мүшелерінің қозғалысын бақылауды ұсынады. Бірінші әдісте мұғалім тақтаға «б», «м», «п» әріптерін жазып, бұл дыбыстардың айтылуында екі еріннің бір-біріне тиетінін көрсету арқылы дыбыстың физиологиялық жасалу процесін визуалды түрде түсіндіреді. Екінші әдісте оқушыларға ерін тигізбей «б» дыбысын айту тапсырмасы беріледі, бұл тәсіл арқылы олар дыбыстың шығуына қажетті артикуляциялық шартты тәжірибе арқылы түсінеді. Мұндай көзбен көру және қолмен сезу арқылы меңгерту әдістері – Ш. Сарыбаевтың оқытудағы басты қағидаттарының бірі болған «көрнекілік» пен «практикалық бағыттылықтың» айқын дәлелі.

Дауысты дыбыстардың жуан-жіңішке оппозициясын меңгертуде автор жазбаша және ауызша талдауды қатар қолдануды ұсынады. *Ат*, *әт*, *отау*, *өт* сияқты сөздерді салыстыру арқылы оқушы фонетикалық айырмашылықтарды мағынамен байланыстыра отырып қабылдайды. Бұл жаттығулар тілдік сезімді дамытумен қатар, фонетикалық нормаларды жадта сақтауға ықпал етеді.

Морфологиялық құрылымды меңгертуде де Ш. Сарыбаев әдістемесі нақты және кезең-кезеңмен дамыған. Етістікті оқыту барысында оның сөйлемдегі рөлін түсіндіруге ерекше мән беріледі. Мысалы, шақ категориясын түсіндіру үшін автор *Мен кеше мектепке бардым* (өткен шақ), *Мен қазір оқып отырмын* (осы шақ), *Мен ертең кітап оқимын* (келер шақ) сияқты сөйлемдер арқылы оқушының күнделікті тәжірибесімен байланыстыра отырып грамматикалық білім беру әдісін ұсынады. Бұл – оқытудың өмірмен байланысын күшейтетін коммуникативтік тәсілдің алғашқы үлгілерінің бірі.

Күрделі етістіктерді меңгертуде автор салыстыру әдісіне сүйенеді. *Жүрді*, *жүріп жатыр*, *жүріп келген* деген мысалдар арқылы бір түбірден тараған сөздердің грамматикалық тұлғалары қалай өзгеретінін көрсету ұсынылады. Бұл тәсіл арқылы оқушылар сөзжасам мен сөз өзгерту процестерін бір-бірінен ажыратуды үйренеді, яғни морфологиялық құрылымды түсіну деңгейі артады.

Ш. Сарыбаев етістікті оқытуда оңайдан қиынға қарай оқыту қағидасын ұстануды ұсынады. Бұл принцип – тілдік материалды оқушы санасына біртіндеп, логикалық реттілікпен сіңіруге мүмкіндік беретін әдістемелік тәсіл. Алдымен, негізгі етістіктер меңгертіліп, олардың сөйлемдегі қызметі мен грамматикалық түрлері түсіндіріледі. Одан кейін ғана модаль сөздермен, күрделі етістік формаларымен жұмыс жүргізіледі. Мысалы, *Кітап оқыдым* сөйлемін талдау барысында оқушы, ең алдымен, *оқыдым* сөзінің түбір етістік екенін анықтап, кейін оның болымды формасын, шақтық мәнін және тұлғалық ерекшелігін ажыратуға дағдыланады. Бұл әдіс – грамматикалық категориялардың табиғатын түсінуге, сөйлем ішіндегі қызметін терең ұғынуға бағытталған.

Шамғали Сарыбаевтың «Қазақ тілі методикасының кейбір мәселелері. Орфография және сөз таптары» атты екінші бөлімі (Сарыбаев, 1959) – қазақ тілін жүйелі оқытудың тағы бір маңызды қырын ашатын ғылыми-әдістемелік еңбек. Еңбекте орфография мен сөз таптарын оқытуға байланысты нақты әдістер ұсынылып, олардың теориялық негіздері мен практикалық қолданыстары қатар қарастырылады. Бұл бөлімнің басты ерекшелігі – емле мен грамматиканы оқытуды бір-бірінен бөлек емес, біртұтас тілдік жүйе элементтері ретінде қарастыруында.

Ш. Сарыбаев орфографияны оқытуда үш негізгі принципке сүйенуді ұсынады: морфологиялық, фонетикалық және дәстүрлік. Бұл принциптер оқушыларға сөздің дұрыс

жазылуын үйретіп қана қоймай, тілдің ішкі құрылымын, тарихи негіздерін, қалыптасқан нормаларын да меңгеруге бағытталған. Мысалы, морфологиялық принцип сөздердің түбір тұлғасын сақтауға негізделеді. *Құлын, түтін, күрек* сөздері қалай айтылса да, олардың түбірін сақтап жазу арқылы оқушы қосымшаны түбірден ажырата білуді үйренеді. Бұл тәсіл сөзжасам мен грамматикалық байланыстарды тануға мүмкіндік береді.

Фонетикалық принцип – сөздің айтылуына қарай жазылуын негіз етіп алады. Мысалы, *балалар, тауықтар, үйректер* сияқты сөздер айтылуы бойынша жазылады. Бұл – айтылым мен жазылым арасындағы байланысты ұғындыруда маңызды әдіс. Ал дәстүрлік принцип кейбір сөздердің тарихи түрде қалыптасқан жазылуын сақтайды. *Дәстүр, дүлдүл* сияқты сөздер осыған мысал. Мұндай сөздер дыбысталуы бойынша өзгеріске түскенімен, жазылу нормасы сақталады. Ал ғалымның бұл оқушылардың тілдің мәдени және тарихи қабаттарын тануына ықпал етеді деуі – қазақ тіл білімінде алғашқы негіздеме болып табылады.

Ғалым ұсынған орфографияны меңгертудің әдістемелік тәсілдері де назар аударарлық. Түсіндіру әдісі арқылы күрделі емле ережелері нақты мысалдармен егжей-тегжейлі түсіндіріледі. Мәселен, *қаты* мен *қатты* сөздерін салыстыра отырып, екі *т* әрпінің жазылу себебі түсіндіріледі. Бұл әдіс – логикалық ойлауды дамытумен қатар, орфографиялық нормаларды түсініп, ішкі заңдылықтарға сүйеніп меңгеруге мүмкіндік береді.

Ғалым «көздік емле» деген термин жасап ұсынды. Бұл орфографияда көз арқылы жаттау, грамматикалық образын есте сақтау деген қазіргі кездегі ұғымдар мен сәйкестіктер. Ғалым бұны аса дәлдікпен «көздік емле» деген, соны термин арқылы атаған. «Көздік емле» әдісі оқушылардың визуалды қабылдауын дамытуға негізделген. Мұғалім тақтаға *құлақшын, қабырға* сөздерін жазып, оқушылардың назары жазылым формасына аударылады. Бұдан кейін сөздер есте сақталып, оқушылар жатқа жазу арқылы орфографиялық дағдыларын бекітеді. Бұл тәсіл баланың есте сақтау, байқағыштық және назар аудару қабілетін арттыруға әсер етеді.

Ш. Сарыбаевтың орфографияны оқыту әдістемесінде теория мен тәжірибе ұштасып отырады. Ол әрбір ережені оқушы санасына тек жаттау арқылы емес, түсініп меңгеруге бағыттайды. Сонымен бірге оқушыларды жазу нормаларын сақтай отырып, грамматикалық, фонетикалық, мағыналық аспектілерді қатар бағамдауға үйретеді. Бұл тіл тұтастығын сезінуге мүмкіндік беретін маңызды әдіс.

Сөз таптарын оқыту мәселесі де Шамғали Сарыбаев еңбегінде жүйелі әрі ғылыми тұрғыдан негізделген. Ғалым грамматикалық категорияларды оқытуда оқушының тілдік түйсік, логикалық пайым мен практикалық дағдыларын қатар дамытуға бағытталған әдіс-тәсілдерді ұсынады. Әрбір сөз табы өзіндік ерекшелігіне қарай нақты мысалдармен, кезеңдік тәсілмен меңгертіледі. Бұл әдіс – оқушының тек жаттауға емес, түсініп, салыстырып, қолдануға негізделген белсенді оқуын қамтамасыз етеді.

Мысалы, зат есімді оқытуда оның түрлену жүйесімен қатар, тәуелдік жалғауларының мағынасы мен қызметі нақты мысалдар арқылы түсіндіріледі. *Кітап — кітабым, парта — партасы* сияқты жұпталған сөздер арқылы оқушылар жалғаудың сөзге меншіктік мән үстейтінін байқап, тәуелдік категориясының қызметін өз бетінше анықтауға үйренеді. Мұғалімнің бұл мысалдарды жазып, жалғаулардың қызметін түсіндіруі – грамматикалық ұғымды абстракция түрінде емес, нақты тілдік бірліктер негізінде игертудің тиімді жолы.

Ш. Сарыбаевтың әдістемелік жүйесінде шылаулар мен шылау тұлғалас қосымшаларды оқыту да ерекше орын алған. Шылау мен септік жалғауын ажыратуда автор оқушылардың талдау дағдысына сүйенуді ұсынады. *Тауда және тау да* сөздерін салыстыру арқылы оқушы сөздің лексикалық және грамматикалық мағыналарындағы айырмашылықты аңғарады. Бірінші мысалда жатыс септігінің орынды білдіретіні, ал екінші мысалда шылаудың жалпылау, қарсы қою мәні бар екені түсіндіріледі. Бұл тәсіл оқушыларды грамматикалық талдауға, сөз мағынасы мен тұлғалық ерекшеліктерді саралай білуге тәрбиелейді.

Бұл жерде Ш. Сарыбаев салыстыру, нақтылау, түсіндіру, жаттығу сияқты дәстүрлі әдістерді тиімді үйлестіре отырып, оқушы санасында тілдік жүйені тұтастай қалыптастыруды көздейді. Сөз таптарын оқытуда ол лексикалық мағына мен грамматикалық қызметті бір-бірінен ажыратып үйретуге, тілдің ішкі логикасын түсіндіруге басымдық береді. Бұл – қазіргі тіл дидактикасындағы когнитивті тәсілдердің де негізін құрайтын ұстаным.

Шамғали Сарыбаевтың «Қазақ тілі методикасының кейбір мәселелері» атты еңбегі – қазақ тілін оқыту әдістемесінің негізін қалаған ғылыми мұралардың бірі. Бұл еңбекте ұсынылған әдіс-тәсілдер тіл құрылымының күрделі жүйесін оқушы санасына біртіндеп, логикалық жүйемен және тәжірибеге негізделі отырып түсіндіруге бағытталған. Ғалымның фонетика мен морфологияны, орфография мен сөз таптарын оқытуда ұсынған тәсілдері – бүгінгі таңда да өзектілігін жоғалтпаған, оқытудың табиғи заңдылықтарына негізделген құнды тәжірибе.

Ш. Сарыбаев әдістемесінің басты ерекшелігі – практикалық бағыттылығы мен қолжетімділігі. Ол тілдік құбылыстарды нақты мысалдармен, салыстыру әдісімен, көрнекілік пен бақылауға негіздей отырып түсіндіру арқылы оқушыны тіл заңдылықтарын өздігінен байқауға, талдауға және тұжырым жасауға жетелейді. Бұл – қазіргі заманауи педагогикада кең таралған конструктивизм, зерттеуге негізделген оқыту, белсенді оқыту әдістерімен үндес келетін тәсілдер.

Оның әдістемелік тұжырымдары XX ғасырдың алғашқы жартысындағы қазақ тілін оқыту процесін ғылыми бағытта қалыптастыруға негіз болды. Ғалымның фонетика, морфология, орфография және сөз таптарын оқыту әдістері дәстүрлі тәсілдерге сүйенгенімен, олар сол кезең үшін жаңашыл әрі практикалық бағытқа негізделген еді.

Дегенмен уақыт өте келе, қазақ тілін оқыту әдістемесі айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Бүгінде тілді меңгертуде құрылымдық-грамматикалық тәсілдерден гөрі коммуникативтік, интерактивтік оқыту әдістері жиі қолданылып келеді. Осыған байланысты Шамғали Сарыбаевтың әдістемелік ұстанымдарын қазіргі қазақ тілін оқыту әдістемесімен салыстыру, оның ерекшелігін, артықшылықтары мен шектеулерін анықтау өзекті мәселе болып отыр.

Салыстыру барысында қазіргі қазақ тілін оқыту әдістемесі бойынша кеңінен қолданылып жүрген Ә.Е. Жұмабаева, Г.И. Уайсова авторлығымен жазылған «Қазақ тілін оқыту әдістемесі» оқу құралы таңдалды (Жұмабаева, Уайсова, 2024). Бұл еңбек қазіргі педагогикалық талаптарға сай қазақ тілін оқыту әдістерін сипаттайды, ал Сарыбаевтың еңбегі қазақ тілін дәстүрлі әдістемелер негізінде үйретуге бағытталған. Осы екі көзқарасты салыстыру арқылы Ш. Сарыбаев әдістемесінің өзектілігін, оны қазіргі оқыту жүйесінде қолдану мүмкіндіктерін және заманауи оқыту әдістерімен үйлесімділігін бағалауға болады.

Салыстыруда мынадай негізгі критерийлер негізге алынды:

- тіл үйрету принциптері – оқытудың негізгі қағидаттары мен әдістерінің ерекшелігі;
- фонетиканы оқыту әдісі – дыбыстық жүйені меңгертудегі тәсілдер;
- грамматиканы меңгерту әдісі – грамматикалық заңдылықтарды түсіндіру ерекшеліктері;
- етістікті оқыту – морфологиялық категорияларды үйретудегі әдістемелік ұстанымдар;
- орфографияны оқыту – жазу ережелерін меңгерту жүйесі;
- сөз таптарын оқыту – грамматикалық категорияларды жүйелі түрде үйрету тәсілдері;
- көрнекілік және практикалық әдістер – оқыту барысында қолданылатын визуалды және практикалық құралдар.

Төмендегі салыстырмалы кестеде Шамғали Сарыбаев пен қазіргі әдістеме (Жұмабаева, Уайсова, 2024) арасындағы негізгі айырмашылықтар көрсетілген.

Кесте 1 – Әдістемелерді салыстырмалы талдау

Таблица 1 – Сравнительный анализ методик

Table 1 – Comparative analysis of the methods

Критерий	Шамғали Сарыбаев әдістемесі	«Қазақ тілін оқыту әдістемесі» (Жұмабаева, Уайсова)	Айырмашылығы
Тіл үйрету принциптері	Практикалық бағыт, көрнекілік, бақылау әдісі, нақты мысалдар арқылы меңгерту.	Коммуникативтік оқыту, деңгейлеп оқыту, тілдік дағдыларды қалыптастыру.	Сарыбаев – құрылымдық-грамматикалық тәсілді қолданса, қазіргі әдістеме – қарым-қатынастық бағытқа негізделген.
Фонетиканы оқыту әдісі	Фонетикалық заңдылықтарды түсіндіруде артикуляциялық бақылау әдісін қолдану, жуан-жіңішке дыбыстарды салыстырып үйрету.	Дыбыстарды меңгертуде тыңдау, қайталау, интерактивті тапсырмаларға басымдық беру.	Сарыбаев нақты тілдік заңдылықтарды түсіндіруге баса назар аударса, қазіргі әдістеме тыңдау мен тәжірибеге сүйенеді.

1-кестенің жалғасы / Продолжение Таблицы 1 / Continuation of Table 1

Грамматиканы меңгерту әдісі	Талдау, салыстыру, жаттығу арқылы меңгерту. Ережені нақты мысалдармен бекіту.	Грамматиканы контекст негізінде меңгерту, сөйлеу әрекетіне байланыстыру.	Сарыбаев грамматиканы құрылымдық тәсілмен оқытса, қазіргі әдістеме коммуникативтік тәсілді қолданады.
Етістікті оқыту	Оңайдан қиынға қарай принципі. Негізгі етістіктерді үйретіп, модаль сөздермен байланысын көрсету.	Етістіктерді сөйлеу дағдылары арқылы меңгерту, контекстке бейімдеу.	Сарыбаев жүйелі грамматикалық білім беруге басымдық берсе, қазіргі әдістеме тілді тәжірибелік қолдану арқылы меңгертуді көздейді.
Орфографияны оқыту	Морфологиялық, фонетикалық, дәстүрлік принциптерді қатар ұсыну, талдау және практикалық жұмыстармен бекіту.	Орфографияны жазылым дағдысын дамыту арқылы меңгерту.	Сарыбаев орфографияны жүйелі түсінуге басымдық берсе, қазіргі әдістеме тәжірибеге негізделген.
Сөз таптарын оқыту	Зат есімнің тәуелдік жалғауларын, шылауларды нақты мысалдар арқылы түсіндіру, грамматикалық талдауды қолдану.	Сөз таптарын қарым-қатынас барысында меңгерту, қолданбалы тапсырмалар беру.	Сарыбаев талдау әдісіне сүйенсе, қазіргі әдістеме сөйлеу әрекетін бірінші орынға қояды.
Көрнекілік және практикалық әдістер	Тактадағы мысалдар, сөздердің артикуляциялық қасиеттерін байқау, салыстыру әдісі.	Интерактивті материалдар, рөлдік ойындар, мультимедиялық ресурстар.	Сарыбаев практикалық бақылауға сүйенсе, қазіргі әдістеме цифрлық технологияларды пайдаланады.

Шамғали Сарыбаевтың әдістемелік жүйесі қазақ тілін оқытудың жүйелілігі мен ғылыми негізділігіне баса назар аударған. Оның әдістемелік ұстанымдары нақты мысалдарға сүйеніп, тілдік құрылымдарды терең түсіндіру арқылы оқушының грамматикалық заңдылықтарды толық меңгеруіне бағытталған. Ш. Сарыбаев әдістемесінің басты ерекшелігі – тіл құрылымын жүйелі түрде түсіндіру, фонетика, морфология, орфография және сөз таптары бойынша нақты әдістер ұсыну, сондай-ақ оқушылардың тілдік талдау жасау қабілетін дамыту. Ол оқыту үдерісінде тілдің ішкі заңдылықтарын түсінуге, құрылымдық ерекшеліктерді салыстыруға және орфографиялық ережелерді терең меңгеруге ерекше көңіл бөлген.

Қазіргі әдістеме (Жұмабаева, Уайсова, 2024) қарым-қатынастық, коммуникативтік оқытуға басымдық беріп, оқушылардың сөйлеу әрекетін дамытуға, тыңдау, жазу және оқылым дағдыларын қалыптастыруға негізделген. Бұл тәсіл тіл үйретуде интерактивті технологияларды кеңінен пайдалана отырып, оқушылардың тілді қолдану қабілетін арттыруға бағытталған. Ш. Сарыбаев әдістемесі қазақ тілінің құрылымдық заңдылықтарын жүйелі түрде түсіндіруге негізделсе, қазіргі әдістеме оны практикалық тұрғыда меңгеруге, қарым-қатынас барысында үйренуге бағытталған. Сондай-ақ қазіргі әдістеме оқытудың индуктивті және коммуникативтік тәсілдерін жиі қолданса, Ш. Сарыбаев оқыту барысында дедуктивті, яғни белгілі бір грамматикалық заңдылықтарды түсіндіруден бастап, оларды қолдануға көшу әдістерін ұсынған.

Ш. Сарыбаев тіл құрылымын ғылыми-грамматикалық тұрғыдан оқытуды көздесе, қазіргі әдістеме практикалық-коммуникативтік тәсілдерге сүйенеді. Ш. Сарыбаев оқушыларға тілдің құрылымдық заңдылықтарын терең түсіндіруді, тілдік бірліктердің байланысын жүйелі түрде көрсетуді мақсат етсе, қазіргі әдістеме интерактивті оқыту құралдарын, диалогтік әдістерді жиі қолданады. Ш. Сарыбаев әдістемесі тілді жүйелі меңгеруге, логикалық және грамматикалық талдау жасауға негізделсе, қазіргі әдістеме қолдану арқылы үйретуге бағытталған. Дегенмен Ш. Сарыбаевтың әдістемелік қағидалары бүгінгі тіл үйрету үдерісінде де өз маңызын жоғалтпайды, керісінше, оларды заманауи технологиялармен үйлестіре отырып, қазақ тілін оқыту сапасын арттыруға тиімді қолдануға болады.

Осылайша, Ш. Сарыбаевтың әдістемелік тұжырымдары мен қазіргі оқыту әдістерін салыстыра отырып, қазақ тілін меңгертудегі тарихи және заманауи ұстанымдардың сабақтастығын көруге болады. Оның ғылыми негізделген әдістерін жаңаша өңдеп, интерактивті құралдармен толықтырған жағдайда, олар қазіргі білім беру жүйесіне тиімді еніп, қазақ тілін оқыту сапасын арттыруға үлкен үлес қоса алады.

Қорытынды

Бұл зерттеу Шамғали Сарыбаевтың «Қазақ тілі методикасының кейбір мәселелері» атты еңбегіндегі әдістемелік ұстанымдарды саралап, олардың қазақ тілін оқытудағы рөлін анықтауды мақсат етті. Ғалым ұсынған оқыту әдістерінің теориялық негіздері мен практикалық маңызы қарастырылып, қазіргі қазақ тілін оқыту әдістемесімен салыстырылды. Зерттеу барысында Ш.Сарыбаев әдістемесінің құрылымдық-грамматикалық талдауға, жүйелілікке және тілдік заңдылықтарды терең меңгертуге бағытталғаны айқындалды.

Салыстыру нәтижелері көрсеткендей, Ш. Сарыбаев әдістемесі өз кезеңі үшін жаңашыл әрі тиімді болғанымен, бүгінгі тіл оқыту жүйесі қарым-қатынасқа негізделген коммуникативтік әдістерді кеңінен қолданады. Дегенмен ғалымның жүйелілік, көрнекілік, салыстыру, талдау сияқты оқыту тәсілдері қазіргі әдістемелермен үйлесім тауып, қазақ тілін оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Зерттеу нәтижелері оның әдістемелік ұстанымдарының бүгінгі күнде де өзектілігін сақтайтынын, оларды заманауи білім беру технологияларымен үйлестіре отырып қолданудың тиімді екенін көрсетті.

Осылайша, зерттеу мақсаты орындалды: Шамғали Сарыбаевтың әдістемелік жүйесі қазақ тілін оқытуда теориялық және практикалық маңызы жоғары тәсілдердің бірі екені анықталды. Ғалымның әдістерін жаңаша бағамдап, оларды қазіргі оқыту үрдістеріне бейімдеу – қазақ тілін меңгерудің тиімді жолдарының бірі болмақ.

Әдебиеттер

Базарбай Ә., Оразханова М. Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілін оқыту әдістемесі туралы // Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі. – 2023. – №. 3. – 54-61-66.

Жұмабаева Ә.Е., Уайсова Г.И. Қазақ тілін оқыту әдістемесі: оқу құралы. – Алматы: KEMEL КІТАП, 2024. – 355 б.

Күдерінова Қ. Күнделік керектер. Шамғали Сарыбаевтың еңбегі хақында // Qazaq gazetteri, 2018.

Курманалиев К., Сарыбай М. Личность и эпоха // Казахстанская правда, 2023.

Қажет А. Илияс және «Тілші» газеті // Abai.kz ақпараттық порталы, 2019.

Қалимұқашева Б.Д. Шамғали Сарыбаевтың ғылыми-әдістемелік еңбектерінің дидактикалық ерекшеліктері // Халел Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің хабаршысы, 2016.

Сарыбаев Ш.Х. Қазақ тілі методикасының кейбір мәселелері: фонетика мен морфология. – Алматы: Қазақтың мемлекеттік оқу педагогика баспасы, 1956. – 85 б.

Сарыбаев Ш.Х. Қазақ тілі методикасының кейбір мәселелері: орфография және сөз таптары. – Алматы: Қазақтың мемлекеттік оқу педагогика баспасы, 1959. – 94 б.

Сманов Б. Шамғали Сарыбаев – көрнекті ағартушы, кемел әдебиетші. – Алматы: Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2018.

References

Bazarbai, A., Orazqanova, M. (2023) Qazaq tilinde oqytpaityn mektepterdegi qazaq tilin oqytu adistemesi turaly. Til zhane adebiet: teorijasy men tazhiribesi. №3. B. 54-61. [Bazarbai, A., Orazqanova, M. (2023) On the methods of teaching the Kazakh language in schools that do not teach the Kazakh language. Language and literature: theory and practice. №3. P. 54-61.] (in Kazakh)

Kuderinova, K. (2018) Kundelik kerekter. Shamgali Sarybaevting engbegi haqynda. Qazaq gazetteri. [Kuderinova, K. (2018) Kundelik kerekter. On the merits of Shamgali Sarybayev. Kazakh newspapers.] (in Kazakh)

Qalimukasheva, B.D. (2016) Shamgali Sarybaevtinny gylymi-adistemelik engbekterining didaktikalyq erekshelekteri. Halel Dosmuhamedov atyndagy Atyrau memlekettik universitetining Habarshysy. [Kalimukasheva, B.D. (2016) Didactic features of the scientific and methodological works of Shamgali Sarybayev. Bulletin of Atyrau State University named after Khalel Dosmukhamedov.] (in Kazakh)

Qazhet, A. (2019) Ilijas zhane "Tilshi" gazeti. Abai.kz aqparattyq portaly. [Kazhet, A. (2019) Ilyas and the newspaper "Tilshi". Abai.kz information portal.] (in Kazakh)

Kurmanaliyev, K., Sarybai, M. (2023) Lichnost' i jepoha. Kazahstanskaja pravda. [Kurmanaliyev, K., Sarybai, M. (2023) Personality and epoch. Kazakhstanskaya pravda.] (in Russian)

Sarybaev, Sh. Kh. (1956) Qazaq tili metodikasynyng keibir maseleleri: fonetika men morfologija. Almaty: Qazaqtyng memlekettik oqu pedagogika baspasy, 85 b. [Sarybayev, Sh.Kh. (1956) Some problems of the methodology of the Kazakh language: phonetics and morphology. Almaty: Kazakh state publishing house of educational pedagogy. 85 p.] (in Kazakh)

Sarybaev, Sh. Kh. (1959) Qazaq tili metodikasynyng keibir maseleleri. Orfografiya zhane soz taptary. Almaty: Qazaqtyng memlekettik oqu pedagogika baspasy, 94 b. [Sarybayev, Sh.Kh. (1959) Some problems of the methodology of the Kazakh language: spelling and word classes. Almaty: Kazakh state educational pedagogy publishing house, 94 p.] (in Kazakh)

Smanov, B. (2018) Shamgali Sarybaev – kornekti agartushy, kemel adebietshi. Abai atyndagy Qazaq ulttyq

pedagogikalyq universiteti. [Smanov, B. (2018) Shamgali Sarybayev – outstanding educator, excellent literary critic. Abai Kazakh National Pedagogical University.] (in Kazakh)

Zhumabaeva, A.E., Uaisova, G.I. (2024) Qazaq tilin oqytu adistemesi: oqy quraly. Almaty: KEMEL KITAP, 355 b. [Zhumabayeva, A.E., Uaisova, G.I. (2024) Methods of teaching the Kazakh language: textbook. Almaty: KEMEL KITAP, 355 p.] (in Kazakh)

Мақала туралы ақпарат / Информация о статье / Information about the article

Редакцияға түсті / Поступила в редакцию / Entered the editorial office: 22.11.2024.

Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted for publication: 25.06.2025.

© Балаева А., 2025

© А. Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты, 2025